

Social Work & Education

© SW&E, 2020

Петрочко, Ж. & Дем'янцева, А. (2020). Змістово-технологічне забезпечення соціальної роботи з дитиною, влаштованою в сім'ю патронатного вихователя. *Social Work and Education*. Vol. 7, No. 2. Ternopil-Aberdeen, 2020. pp. 186-200. DOI: 10.25128/2520-6230.20.2.4.

УДК 37.013.42 .173.7 : 392.3 : 378.4

DOI: 10.25128/2520-6230.20.2.4.

ЗМІСТОВО-ТЕХНОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДИТИНОЮ, ВЛАШТОВАНОЮ В СІМ'Ю ПАТРОНАТНОГО ВИХОВАТЕЛЯ

Жанна Петрочко,

доктор педагогічних наук,
професор,
кафедра соціальної педагогіки та
соціальної роботи,
Інститут людини Київського
університету імені Бориса
Грінченка, м. Київ, Україна
z.petrochko@kubg.edu.ua

ORCIDiD: 0000-0002-4413-1243

Анастасія Дем'янцева,

магістр, Інститут людини
Київського університету імені
Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна
avdemyantseva.il15@kubg.edu.ua

ORCIDiD: 0000-0003-3120-6709

Анотація. У статті розкрито проблему розвитку соціальної послуги патронату над дітьми. Актуалізовано питання підвищення ефективності змістово-технологічного забезпечення соціальної роботи з дитиною в сім'ї патронатного вихователя.

Використано комплекс загальнонаукових (аналіз, синтез, порівняння та узагальнення), а також емпіричних методів: опитування (анкетування й інтерв'ювання), бесіда.

Розкрито запити патронатних вихователів і труднощі їх роботи. За результатами опитування з'ясовано, що основні проблеми надання послуги патронату пов'язані із звиканням дитини до патронатної родини; недостатньою готовністю патронатних вихователів використовувати доцільні й сучасні форми і методи роботи, зокрема, такі, щоб запобігти травмуванню дитини під час переміщенням до сімейних форм виховання або поверненням до біологічної сім'ї, надати психологічну допомогу дитині «зі складним характером», почуттям провини, девіантною поведінкою.

Проаналізовано форми і методи, які використовують патронатні вихователі під час надання послуги патронату, а також їх вмотивованість підвищувати власну компетентність. Підсумовано, що яскраво вираженим змістовим акцентом у соціальній роботі з дитиною, влаштованою у сім'ю патронатних вихователів, є психолого-педагогічна допомога дитині у подоланні психотравмивного досвіду.

Акцентовано, що патронатним вихователям насамперед не вистачає допомоги практичних психологів при наданні послуги патронату дитині, а також розвитку умінь первинної психологічної допомоги дитині. Розроблено рекомендації щодо підвищення якості змістово-технологічного забезпечення надання соціальної послуги патронату над дитиною.

Ключові слова: патронат над дитиною; патронатні вихователі; функції; форми і методи соціальної роботи; психологічна допомога.

Article history:

Received: March 12, 2020

1st Revision: March 26, 2020

Accepted: May 30, 2020

Вступ

Забезпечення гармонійного фізичного, духовно-морального, інтелектуального та соціального розвитку дітей, становлення їх як активних і відповідальних членів суспільства можливе лише в сім'ї за умов створення в ній сприятливого і люблячого середовища. Захист права дитини на сім'ю є беззастережним пріоритетом України за часи її незалежності. Водночас для модернізації системи захисту дітей, підтримки сімей з дітьми на рівні громади, зміцнення стабільного безпечного середовища для кожної дитини необхідно активізувати розвиток спеціалізованих соціальних послуг для дітей та сімей з дітьми, які перебувають в складних життєвих обставинах. Однією з новітніх послуг, які надаються дитині, яка опинилась в складних життєвих обставинах і залишилася без піклування батьків, відповідно до їхніх потреб та потреб громади, є патронат над дитиною.

Згідно з положеннями Сімейного кодексу України, патронат над дитиною – це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин (Сімейний кодекс, 2002, із змінами та доповненнями).

У Порядку створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя, зазначено, що метою патронату над дитиною є забезпечення захисту прав дитини, яка через складні життєві обставини тимчасово не може проживати разом з батьками/законними представниками, надання їй та її сім'ї послуг, спрямованих на повернення у сім'ю відповідно до найкращих інтересів дитини (Постанова Кабінету Міністрів, 2017).

Розвиток патронатних сімей – один із пріоритетів Міністерства соціальної політики на 2020 рік, окреслених у Програмі діяльності Уряду України. На початок 2020 р. в Україні створено 121 сім'ю патронатних вихователів, де перебувало 510 дітей; найбільше таких сімей у Харківській (18 сімей), Черкаській (16), Кіровоградській (15) та Київській (12) областях .У 5 областях України немає жодної патронатної сім'ї (Закарпатська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька та Чернівецька області) (Розвиток патронатних сімей, 2020). Нині діяльність щодо створення і підтримки патронатних сімей у зазначених областях активізована.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що проблема влаштування дітей, які залишились без батьківського піклування, нова. Вона з'явилась досить нещодавно й актуалізувалася з прийняттям нового Сімейного кодексу України. Послуга патронату над дітьми вперше була запроваджена Міжнародною благодійною організацією «Партнерство «Кожній дитині» (Партнерство) спільно з громадами міст Бровари та Біла Церква Київської області (з 2009 та 2011 років відповідно) й міста Києва (з 2012 року). Зараз дослідженням і розвитком патронатних сімей в Україні опікується Міністерство соціальної політики у співпраці з Офісом Уповноваженого

Президента України з прав дитини, а також Партнерством, СОС Дитячі Містечка Україна, БО «Благополуччя дітей» та іншими неурядовими організаціями.

В останні роки дослідження патронату над дітьми в Україні в тих чи інших аспектах здійснили: З. Кияниця, Л. Петушкова, Л. Стрига, С. Сидорчук, І. Римаренко, Л. Лешанич, Г. Слезанська, О. Ташкіонова.

Зокрема, історію розвитку патронату над дітьми в нашій країні розкрито Л. Лешавич. Автор наголошує, що попри успіхи у створенні мережі сімей патронатних вихователів, розвиток патронатної форми в сучасних умовах стримує недостатнє розуміння природи патронату й доцільності його застосування в Україні (Лешанич, 2011, С. 178).

У контексті зазначеного, на думку Г. Слезанської, послуга патронату на рівні ОТГ є дієвою у випадку: екстреного надання «дашу над головою» у зв'язку із виявленням жорстокого поводження із дітьми, фактів насильства; потрапляння дітей у складні життєві ситуації у зв'язку із госпіталізацією її біологічних батьків у медичні заклади на короткотермінове чи довготермінове лікування; раптової втрати біологічної сім'ї; тимчасового влаштування дитини до усиновлення або оформлення опікунства родичами, які на даний момент відсутні (Слезанська, 2018, С. 220).

З позиції психолога, Л. Петушкова зазначає, що тривале перебування дитини поза межами сім'ї призводить до руйнування особистісних зв'язків дитини з батьками, а новітня комплексна послуга сімейного патронату дозволить доглядати та виховувати дитину в сімейних умовах, без шкоди для дитячої психіки (Петушкова, 2019, С. 233-238).

Концептуальні засади функціонування сімейного патронату, підкреслює М. Сидорчук, полягають у централізації інтересів дитини та передбачають поєднання таких складових, як забезпечення її термінового захисту і задоволення потреб, відновлення потенціалу біологічної сім'ї або пошук нової, яка найбільше відповідає її потребам, створення та реалізація підтримуючих заходів для забезпечення сталих рішень в інтересах дитини (Сидорчук, 2016, С. 73).

Однак попри означену палітру наукових пошуків, мало дослідженими залишаються питання технологічного обґрунтування роботи з дітьми, яким надаються послуги патронату, відповідно до нормативно окресленого змісту такої роботи. Відтак, актуальності набуває вивчення: ефективних форм і методів роботи з дитиною; змістово-технологічних орієнтирів для патронатних вихователів у процесі здійснення патронату над дитиною у партнерській взаємодії з іншими фахівцями соціальної сфери.

Мета статті – визначити змістові акценти, а також ефективні форми та методи соціальної роботи з дитиною, яка влаштована в сім'ю патронатного вихователя.

Завдання: схарактеризувати особливості змісту соціальної роботи з дитиною, якій надаються послуги патронату, в контексті реалізації функцій патронатних вихователів; розкрити запити патронатних вихователів і труднощі їх роботи; проаналізувати форми і методи, які використовують патронатні вихователі під час надання послуги патронату, а також їх вмотивованість підвищувати власну компетентність; розробити відповідні рекомендації до

підвищення якості змістово-технологічного забезпечення надання соціальної послуги патронату над дитиною.

Методологія дослідження

Для досягнення мети дослідження було використано комплекс загальнонаукових методів, а саме аналіз, синтез, порівняння та узагальнення. Інформаційну базу дослідження становили наукові публікації вітчизняних учених з питань патронату над дітьми, подолання травм, втрати, зняття психологічного напруження. Пошук матеріалів дослідження здійснювався у науко-метричних базах даних Google Scholar, ResearchGate.

Також застосовано такі емпіричні методи, як опитування (анкетування й інтерв'ювання), бесіда. Так, для збору емпіричних даних проведено якісне дослідження, в якому брало участь 6 патронатних сімей з Київської області (досвід функціонування яких становить: 1 сім'я – 1,5 роки; 2 сім'ї – 3 роки; 3 сім'ї – 4, 8 та 10 років роботи відповідно) і 9 соціальних працівників та фахівців із соціальної роботи, які опікуються патронатними сім'ями (їх досвід роботи становить: 3 фахівці – 4 роки роботи; 6 фахівців – більше 10 років роботи).

Відповідно до мети статті опитування спрямовано на виявлення і вивчення: вміння патронатних вихователів добирати й реалізувати доцільні форми та методи роботи з дитиною, якій надаються послуги патронату; інтересу патронатних вихователів до підвищення свої компетентності із соціальної роботи з дитиною, якій надаються послуги сімейного патронату; прагнення покращувати свої практичні вміння, добирати і реалізувати доцільні форми та методи роботи з дитиною, в т. ч. у партнерстві з іншими фахівцями; з'ясування коло проблем і запитів, пов'язаних із покращенням якості послуги патронату над дитиною. Інструментарієм опитування була комплексна авторська анкета.

Допоміжним методом, який дозволив розширити деякі питання авторської анкети, стало структуроване інтерв'ю для соціальних працівників і патронатних вихователів за авторським планом-інтерв'ю.

Основна частина

Патронат над дитиною – це професійна комплексна послуга, що передбачає тимчасовий догляд і виховання дитини, яка опинилася в складних життєвих обставинах, і потребує захисту, в сім'ї патронатних вихователів, та одночасне надання фахівцями соціальної сфери інтенсивних підтримувальних послуг сім'ї дитини для відновлення її здорового функціонування.

У широкому значенні, патронат над дітьми – інноваційна соціально-педагогічна система взаємодій фахівців соціальної сфери, патронатних вихователів, рідних батьків, родичів дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах. Це процес спільної діяльності, під час якої особи, групи чи спільноти безпосередньо чи опосередковано впливають одне на одного, виявляють взаємну зацікавленість й відповідальність, допомогу й співпрацю (Петрочко, 2014).

Зміст соціальної роботи з дитиною, якій надаються послуги патронату, насамперед визначається функціями патронатних вихователів щодо: 1)

влаштованої під патронат дитини; 2) біологічної сім'ї дитини; 3) потенційної сім'ї, до якої може бути влаштовано дитину у майбутньому.

Враховуючи положення чинного законодавства, зазначені функції патронатних вихователів подано у таблиці 1.

Таблиця 1. Функції патронатних вихователів

Щодо влаштованої під патронат дитини	Щодо біологічної сім'ї	Щодо потенційної сім'ї, до якої може бути влаштовано дитину
Створення безпечних умов для проживання та життєдіяльності дитини	Створення умов для контактів дитини з батьками, родичами	Створення умов для контакту дитини з потенційною сім'єю, до якої може бути влаштована дитина
Догляд дитини (забезпечення дитини житлом, одягом, харчуванням тощо)	Сприяння контакту дитини з батьками, іншими законними представниками, родичами, крім випадків, коли батьки позбавлені батьківських прав або в судовому порядку обмежені у праві спілкування з дитиною	Участь у підборі потенційної сім'ї для влаштування дитини
Участь у процедурі оцінки потреб дитини та розробці й реалізації індивідуального плану роботи з нею	Підготовка рекомендацій біологічним батькам щодо виховання, розвитку та догляду за дитиною	Надання рекомендацій сім'ї, у яку буде влаштовано дитину, щодо виховання, догляду та розвитку
Створення умов для навчання, фізичного та духовного розвитку дитини	Консультації біологічних батьків щодо особливостей взаємодії з дитиною	Співпраця з сім'єю, в яку влаштована дитина (у разі потреби), надання консультацій (особливо на початковому етапі)
Реабілітація дитини, сприяння її оздоровленню	Підготовка дитини до повернення у біологічну сім'ю	
Забезпечення доступу дитини до необхідних послуг	Підтримка батьків дитини у вирішенні сімейних проблем	
Представлення інтересів дитини перед іншими установами, організаціями	Подальша співпраця з батьками, іншими законними представниками дитини у межах та у спосіб, визначених органом опіки та піклування	

Враховуючи зазначені функції, патронатні вихователі, відповідно до наказу Міністерства соціальної політики України № 1349 від 19.08.2017 р., мають *знати*: міжнародні стандарти та національне законодавство у сфері забезпечення прав дитини; основні етапи розвитку дитини, кризи та сенситивні періоди розвитку, психологічні вікові новоутворення, провідний тип діяльності, норми розвитку і відхилення від норми, фактори та умови, які впливають на формування порушень у розвитку дитини; етапи переживання втрати дітьми та підлітками, фактори, що впливають на переживання втрат, сутність жорстокого поводження з дітьми, види насильства та його циклічне коло; типи поведінки людини та механізми її виникнення; сутність девіантної поведінки, її ознаки, чинники, які впливають на формування девіантної поведінки; принципи та методи сімейного виховання дітей; особливості дисциплінування, важливість спрямування, управління та контролю поведінки дитини; алгоритм формування соціально прийнятної/просоціальної поведінки дитини; методи, техніки та ресурси, які допомагають управляти стресовими ситуаціями й виходити зі стану психологічного навантаження та ін.

Зміст послуги сімейного патронату над дітьми визначаю також вміння патронатних вихователів. Серед таких умінь: ретельно планувати та організовувати процес надання послуги патронату над дитиною; готувати дитину до зустрічі з біологічними батьками, надавати підтримку дитині після зустрічі з батьками або якщо зустріч не відбулася; спостерігати за дитиною, вести журнал спостережень; визначати зміни в поведінці дитини відповідно до віку, особливості поведінки дитини в кризові періоди; визначати ризики у спілкуванні з підлітком; виявляти на конкретному прикладі фактори та умови, які впливають на порушення у розвитку дитини; обирати стратегії втручання, які попереджають ситуації нанесення шкоди дитині, допомагають змінювати небажану поведінку дитини, усвідомлювати небезпеку; приймати рішення в найкращих інтересах дитини та ін. (Програма підготовки, 2017).

Важливими для осмислення є проблемні питання, що виникають на практиці у патронатних вихователів у процесі роботи з дитиною. Зокрема, за результатами опитування патронатних вихователів й соціальних працівників, з'ясовано, що основні проблеми якості послуги патронату пов'язані із звиканням дитини до патронатної родини. Патронатні вихователі недостатньо обізнані з методами і прийомами роботи, аби запобігти травмуванню дитини під час переміщенням до сімейних форм виховання або поверненням до біологічної сім'ї. Також, проблеми виникають у разі необхідності психологічної допомоги дитині «зі складним характером», почуттям провини, особливо у роботі з підлітками, які виявляють девіантну поведінку, тощо. Проблемою патронатні вихователі назвали збереження конфіденційної інформації про дитину в закладах освіти.

Потрібно зауважити, що до патронатної сім'ї можуть бути влаштовані діти віком від народження до 18 років. При цьому, діти, старші 14 років, влаштовуються за їх власної згоди та згоди патронатних вихователів. Конкретні форми та методи соціальної роботи з дитиною, якій надаються послуги патронату, у першу чергу, залежать від її віку, психологічних особливостей та провідної діяльності, життєвої ситуації, в якій перебувала дитина.

У результаті проведеного опитування патронатних вихователів і соціальних працівників/ФСРів, які супроводжують дітей, влаштованих під патронат, було визначено, які методи найчастіше використовують у своїй роботі патронатні вихователі.

З'ясовано, що кожен патронатний вихователь підбирає доцільні методи залежно від ситуації, віку та особливостей розвитку дитини. Наприклад, рольову гру як один із основних та домінуючих методів роботи з дитиною використовують у своїй діяльності чотири із шести патронатних вихователів. Дві сім'ї віддають перевагу створенню виховних ситуацій, ситуацій на особистісну саморегуляцію та самопізнання. Ще дві сім'ї як переважаючі використовують методи змагання та заохочення дитини.

Важливо також було виявити, які методи, техніки та ресурси застосовують патронатні вихователі для керування стресовим станом дитини. За результатами опитування встановлено, для того, щоб допомогти дитині впоратись зі стресовою ситуацією та вийти зі стану психологічного навантаження, патронатні вихователі застосовують техніки нормалізації дихання та фізичні вправи – два патронатні вихователі; рольові ігри, та ігротерапію загалом – два патронатні вихователі; техніки арт-терапевтичного напрямку: казкотерапія, музикотерапія – один патронатний вихователь.

В арсеналі патронатних вихователів низка методів для допомоги дитині пережити психотравмівний досвід та втрату. Так, на першому місці серед методів – активне слухання дитини; на другому місці – бесіда та казкотерапія; третьому – ігротерапія та метод безумовного прийняття дитини; четвертому – арт-терапія, терапія творчістю; п'ятому – музикотерапія, використання трудового виховання, нагород.

На запитання анкети «Як Ви формуєте соціально прийнятну поведінку дитини? Які методи використовуєте?» було отримано такі відповіді патронатних вихователів: «використовую метод похвали і позитивного прикладу» – шість осіб; метод «соціальних історій» – шість осіб; метод нагороди і метод заохочення – по п'ять осіб; метод покарання застосовує троє патронатних вихователів, один – метод наказ і вимог. Отже, відповіді опитаних щодо використання методів для формування просоціальної поведінки свідчить про небагатий арсенал методичного інструментарію роботи у цьому напрямі, що іноді компенсується методами наказів, вимог і покарання.

Окрема група форм і методів роботи використовується патронатними вихователями на етапі підготовки дитини до зустрічі з батьками чи повернення у біологічну сім'ю. Серед таких методів патронатними вихователями були названі: повідомлення дитині у прийнятний для неї спосіб; бесіда, обговорення правил поведінки під час зустрічі; написання листів батькам; розучування віршів, пісень; виконання художньо-творчих робіт (підготовка малюнків чи інших поробок для батьків).

За результатами дослідження можна підсумувати, що патронатним вихователям насамперед не вистачає допомоги практичних психологів при наданні послуги патронату дитині, а також розвитку умінь першої психологічної допомоги дитині.

Підтвердження такої позиції ми знаходимо у статті Г. Слезанської, яка зазначає, що патронатні вихователі мають допомогти дитині подолати стрес, зумовлений відсутністю чи втратою прихильності у біологічній сім'ї; забезпечити позитивний емоційний контакт із дитиною, правильно реагуватимуть на її потреби; ... стати посередниками між дитиною та її біологічною родиною (Слезанська, 2018, с. 2018).

Недостатність психологічної допомоги патронатним вихователям у роботі з дитиною підтверджують соціальні працівники та фахівці із соціальної роботи, залучені до опитування. Зокрема, на запитання: «Що можна покращити у роботі з випадком?» насамперед було вказано на розвиток психологічної служби у системі соціальної роботи. Серед інших пропозицій прозвучало: продовжити терміни перебування дитини у непередбачуваних ситуаціях; удосконалити механізми виплат на дитину; встановити терміни розгляду справ у суді.

Такі висновки співпадають із ризиками, які виокремлюють соціальні працівники у процесі запровадження послуги патронату над дітьми. Серед названих ризиків: можливі неадекватні реакції патронатних вихователів на поведінку дітей; формування прив'язаності до дитини, яка тимчасово переміщена в сім'ю патронатного вихователя; невміння виховувати дитину, яка зазнала психологічного травмування; негативне ставлення до батьків дітей, їхніх родичів; незнання національного законодавства щодо захисту прав дитини; стрімке «професійне вигорання» (Петушкова, 2019. с. 59-60).

Відтак, можна стверджувати, що наявність психолога у команді фахівців, які опікуються дитиною, влаштованою у сім'ю патронатних вихователів, та її біологічними батьками, допоможе працювати з професійним вигоранням як соціальних працівників/ФСРів, так і патронатних вихователів.

Робота практичного психолога у тандемі з патронатним вихователем дозволить фахівцям компетентно оцінювати емоційний та психічний стан дитини, встановлювати норми її розвитку, застосовувати оптимальні психологічні техніки для мінімізації негативних почуттів, працювати з психотравмивним досвідом.

За результатами проведеного дослідження визначено, для того, щоб допомогти дитині пережити втрату, переміщення, насильство, жорстоке поводження, патронатний вихователі має надавати дитині відповідно до її віку фактичну інформацію, ясні та відкриті пояснення, допомогти у вираженні почуттів – через розмову, гру, арт-терапевтичні техніки подолання травмивного досвіду (музикотерапія, малювання, ліплення, казкотерапія).

Про важливість першочергової роботи з психотравмою дитини при переміщення наголошували М. Внук і У. Долиняк (Внук, Долиняк, 2015). За наявності психотравми дитина, як правило, замикається в собі або, навпаки, проявляє не притаманну їй активність; залежно від віку відтворює в іграх ситуації власного травмивного досвіду. Інколи спостерігаються порушення сну, втрата апетиту або патологічно підвищене відчуття голоду, агресивна поведінка або апатія, регресивна поведінка (регрес на ранні етапи розвитку: смоктання пальця, у ліжку постійне перебування в «позі ембріона», підвищена плаксивість і не притаманна дитині потреба в поглажуванні та фізичному контакті, виражене

почуття провини і труднощі з увагою та зосередженістю). Всі зазначені сигнали свідчать про те, що дитина потребує допомоги.

Щоб надана допомога була дійсно ефективною, варто врахувати як вікові й психологічні особливості дитини, так і її провідну діяльність. Так, оскільки для маленьких дітей провідною діяльністю є гра, з ними варто відрегульовувати негативні емоції та напруження через рухливі, ритмічні, танцювальні, імітаційні, тілесно-орієнтовані та сюжетно-рольові ігри. Перевтілюючись або ж наділяючи власними переживаннями іграшки, дитина може сказати, що її турбує, чого їй не вистачає, а найголовніше, завдяки грі може безпечно виразити власні негативні емоції шляхом позитивного завершення ситуації, що допоможе зберегти її психічне здоров'я (Гридковець, 2018, 100-103; Кісарчук, 2015).

Для того, щоб допомогти дитині впоратись із травмивним досвідом, трансформувати напруження, надати відчуття контролю, варто використовувати такі ігри: «Скринька страху» (намалювати, написати, уособити у якомусь предметі свій страх і заховати його у скриньку, яку потрібно закрити на ключ), «Ліплення» та «Невгамовні рученята» (ліпити із глини, тіста, слаймів, пластиліну), «Долоньки» та «Ніжки» (пальчикові ігри, обмальовувати відбитків рук та ніг на папері, крупі, глині), «Баночка щастя» (кожен день записувати чи малювати, що гарного і доброго сталося за сьогодні, й складати у «баночку») (Гридковець, 2018, 202-204).

Для дітей підліткового віку провідною діяльністю є навчання, але гра все ще залишається способом самовираження. У грі такі діти мають змогу реалізувати дії, які вони не можуть здійснити у реальному житті, виразити такі ретельно приховувані почуття, як страх, агресія, тривога, розчарування, незахищеність, сором. Виражаючи ці почуття, підліток усвідомлює їх, вчиться керувати ними і навіть позбуватися, стаючи впевненішим у собі, своїх можливостях (Кісарчук, 2015).

Отже, гра дає дитині змогу зняти напругу, підвищити самооцінку, перевірити себе у різних ситуаціях спілкування без ризику викликати соціально значущі наслідки. У зв'язку з цим, гра може стати одним із методів розв'язання найрізноманітніших дитячих проблем, зокрема таких, як: емоційна нестійкість, страхи, тривожність, негативізм, демонстративність, конфліктність, агресивна поведінка, дефіцит уваги, недостатньо сформована Я-концепція (невпевненість в собі).

Ще одним ефективним методом, який застосовується патронатними вихователями у соціальній роботі з дитиною для зняття її психологічного напруження, є казкотерапія. Цей метод більше підійде для маленьких дітей, але для підлітків його також можна застосовувати, проводячи терапевтичну бесіду з елементами казкотерапії.

Завдяки казці вдається створити зону безпеки для дитини. Дитина ототожнює себе з головним героєм, але коли розповідь доходить до болючої теми, вона стає на позицію спостерігача. Таким чином дитина отримує можливість спокійно спостерігати за своїм «двійником». Казки дозволяють дитині відчути, що вона не самотня в своїх страхах і переживаннях, що подібні випадки трапляються з іншими дітьми і навіть дорослими людьми. Дитина

заспокоюється, менше боїться, позбавляється від комплексу неповноцінності, в неї з'являється і зростає впевненість у собі.

Процес самовираження через казку прямо пов'язаний зі зміцненням психічного здоров'я дитини. Використання елементів казкотерапевтичних технологій дасть змогу дитині впоратись зі своїми психологічними проблемами, відновити емоційну рівновагу, засвоїти соціально прийнятні способи вираження емоцій, формувати просоціальну поведінку.

У нагоді стануть такі казки: «Пташенята» (діагностично-терапевтична казка для визначення ресурсу, який є у дитини, щоб пережити травму), «Терапевтична казка для невпевнених в собі, тривожних, несамостійних діток», «Казка про образу», «Казка про Петрика, який не вмів дружити, а вмів лише битися» та інші (Гридковець, 2018).

Отже, методи і прийоми арт-терапії і казкотерапії (сюжетно-рольова гра, казка чи метод історій для дітей старшого віку, малювання, ліплення, аплікації) задовольняють базові потреби дитини в любові та прийнятті, дозволяють повною мірою проявити себе та навчитись соціальним навичкам взаємодії. Водночас творчість для дітей дошкільного віку – це не тільки засіб зняття емоційного напруження, а й розвитку дрібної моторики.

Дуже важливим методом роботи патронатного вихователя з дитиною є спостереження за дитиною і ведення відповідного щоденника. Завдяки цьому методу можна відстежувати динаміку змін у поведінці дитини, її емоційному стані, визначити певні надбання юної особистості, нові вміння та навички. Ведення щоденника спостережень дозволяє легко фіксувати різні ситуації та реакції дитини на них. Цей документ дає змогу зробити висновок про якість надання послуг патронату дитині, тобто, чи змінюється на краще її емоційний, фізичний, психологічний, духовно-моральний стан. Водночас, на жаль, ця форма спостереження за дитиною та динамікою її змін, залишається поза увагою деяких патронатних вихователів. Однією із причин зазначено є недостатнє обґрунтування соціальними працівниками необхідності ведення таких щоденників, можливостей використання інформації, зазначеною у таких методичних інструментах.

Для виявлення вмотивованості патронатних вихователів підвищувати власну компетентність цікаво було виявити їх прагнення удосконалити або сформувані ті чи інші вміння. З'ясовано, що більшість вмінь, які бажають розвинути або удосконалити патронатні вихователі, стосуються психологічних компетенцій, а саме: запобігання емоційному вигоранню, корекція тривожності та формування адекватної самооцінки дитини, подолання стресових ситуацій у дітей різного віку.

Усі опитані виявили бажання отримати додаткову цікаву та корисну інформацію про роботу з дитиною, які надаються послуги патронату. З метою деталізації інформації було уточнено, що саме цікавить патронатних вихователів. Установлено, що опитані насамперед цікавляться інформацією про психологічну допомогу, а також про новини щодо розвитку послуги патронату над дитиною, інноваційних форм, методів, прийомів роботи. Вихователі зазначили, що кожен

випадак настільки унікальний та неповторний, що без спеціальних психолого-педагогічних умінь важко надати дитині саме ту допомогу, яку вона потребує.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Таким чином, яскраво вираженим змістовим акцентом у соціальній роботі з дитиною, влаштованою у сім'ю патронатних вихователів, є психолого-педагогічна допомога у подоланні психотравмивного досвіду дитини. Робота з дитиною, якій надаються послуги патронату, має надаватись патронатним вихователем спільно з практичним психологом. Підбір методів і конкретних форм здійснюється з урахуванням віку дитини, провідної діяльності та життєвої ситуації, інтересів дитини. Ця діяльність є обов'язковою, щоб безпечно зняти емоційне напруження та негативні емоції, сформувати соціально прийнятні моделі поведінки, відновити здорове функціонування організму дитини. У зв'язку з цим, доцільними формами і методами у роботі з дитиною є: бесіда, метод активного слухання, казкотерапія, ігротерапія, арт-терапія. Вони доступні й нескладні у використанні, тому можуть застосовуватися усіма патронатними вихователями.

Перспективами подальших досліджень є вивчення: механізмів і способів використання як методичного інструментарію щоденника спостереження патронатних вихователів, а також ефективних форм і методів, що дозволяють відновити чи сформувати прив'язаність дитини до біологічних батьків, запобігають чи мінімізують професійне вигорання патронатних вихователів, форм та методів роботи з дитиною, яка пережила насильство та з дитиною з особливими освітніми потребами.

Література

Внук, М., Долиняк, У. (2015). Педагогіка травми. <http://www.twirpx.com/file/1757692/>

Гридковець, Л. (2018) Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посіб. Київ, (3), 236.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми». <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/936-19>.

Кісарчук, З. Г., Омельченко, Я. М. та ін. (2015). Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки : метод. посіб. Київ.

Лешанич, Л. В. (2011). Історія розвитку патронату над дітьми в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету* : Серія: Право. Ужгород. 15 (1), 177-179.

Патронат над дитиною. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. <https://www.msp.gov.ua/content/patronat-nad-ditinoyu.html>

Петрочко, Ж. В., Кияниця, З. П. (2017). Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч. Сучасні орієнтири та ключові технології. Київ, (1), 256.

Петрочко, Ж. В. (2014). Теоретичні основи патронату над дітьми. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 1, 83-90.

Петрочко, Ж. В., Кияниця, З. П. (2017). Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч. Ч. 1. Сучасні орієнтири та ключові технології. Київ.

Петушкова, Л. (2019). Зміст та структура програми підготовки патронатних вихователів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 23 (2), 58-70.

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення патронату над дитиною» (2017) № 148. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-%D0%BF>

Програма підготовки кандидатів у патронатні вихователі. Наказ Міністерства соціальної політики України №1349 від 19.08.2017 р. <https://www.msp.gov.ua/content/patronat-nad-ditinoyu.html>

Розвиток патронатних сімей. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. <https://www.msp.gov.ua/news/18285.html>

Сидорчук, М. С. (2016). Послуга сімейного патронату як альтернатива центрам соціально-психологічної реабілітації та притулкам. *Психолого-педагогічні науки*. 1, 81-84.

Сімейний кодекс України (2016) № 1692-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

Слозанська, Г. І. (2018). Послуга патронату в системі захисту та підтримки сімей з дітьми в об'єднаній територіальній громаді. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Київ, 24, 214-222.

Ташкінова, О. А., Булигіна Ю. О. (2018). Впровадження патронату як форми сімейного влаштування дітей в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. Маріуполь, 1, 129-132.

Фуштей, Л. (2015). Історія становлення патронатних відносин в Україні. *Освітній простір України*. 6, 18-26.

CONTENT AND TECHNOLOGICAL SUPPORT OF SOCIAL WORK WITH A CHILD ARRANGED IN THE FAMILY OF A FOSTER CARER

Zhanna Petrochko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Human Institute of Kyiv University Boris Grinchenko, Kyiv, Ukraine; z.petrochko@kubg.edu.ua; petrochko@ukr.net

Anastasia Demyantseva, Master, Human Institute of Kyiv University Boris Grinchenko, Kyiv, Ukraine; avdemyantseva.il15@kubg.edu.ua

Abstract. *The article reveals the problem of development of social service of patronage over children. The issue of increasing the efficiency of content and technological support of social work with a child in the family of a foster carer has been raised. The purpose of the article is to determine the content accents, as well as effective forms and methods of social work with a child who is placed in the family of a foster carer.*

A set of general scientific (analysis, synthesis, comparison and generalization), as well as empirical methods were used: survey (questionnaire and interview), conversation. To collect empirical data, a qualitative study was conducted, which involved foster carers and social workers who care for foster families in the Kyiv region.

It was found that foster care of children is an innovative socio-pedagogical system of interactions of social specialists, foster carers, parents, relatives of a child who found himself/herself in difficult life circumstances. The peculiarities of the content of social work with a child who is provided with foster care services through a number of functions of foster carers are characterized. It is emphasized that the content of social work with a child who is provided with foster care services is primarily determined by the functions of foster carers in relation to: 1) the child is placed under foster care; 2) the biological family of the child; 3) a potential family to which the child may be placed in the future. According to the functions, foster carers must have a set of knowledge and skills.

Requests of foster carers and difficulties of their work are revealed. According to the results of the survey of foster carers and social workers, it was found that the main problems in providing foster care services are related to the child's habituation to the foster family; insufficient willingness of foster carers to use appropriate and modern forms and methods of work, in particular, to prevent injury to the child during the transfer to family care or return to the biological family, to provide psychological assistance to the 'difficult' child, guilt, deviant behavior.

The forms and methods used by foster carers during the provision of foster care services are analyzed, as well as their motivation to increase their own competence. It is concluded that the psychological and pedagogical assistance to the child in overcoming the psycho-traumatic experience is a pronounced semantic emphasis in the social work with the child placed in the family of foster parents. It is noted that the selection of

methods and specific forms should be carried out taking into account the age of the child, his leading activities, life situation and interests.

It is established that expedient and effective forms and methods in work with the child under patronage are: psychological conversation, method of active listening, fairy-tale therapy, game therapy, art therapy, music therapy. Such methods allow overcoming anxiety, fear of the child, self-doubt, confusion and distrust. Another group of appropriate methods of social work with the child includes: storytelling, method of social stories, discussion of rules of conduct during a meeting with parents; role games; method of competitions and incentives; writing letters to parents; learning poems, songs; performance of artistic and creative works (preparation of drawings or other alterations for parents); method of keeping a diary of observations of the child.

It is emphasized that foster carers first of all lack the help of practical psychologists in providing patronage services to a child, as well as the development of skills of primary psychological care for a child. Recommendations for improving the quality of content and technological support for the provision of social services for child care have been developed.

Key words: *foster care of a child; foster carers; functions; forms and methods of social work; psychological assistance.*

Reference

- Vnuk, M., & Doliniak, U. (2015). Pedagogy of trauma. <http://www.twirpx.com/file/1757692/>
- Gridkovets, L. (2018) Fundamentals of rehabilitation psychology: overcoming the effects of the crisis: textbook. way. Kyiv, (3), 236. [In Ukrainian].
- Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Strengthening Social Protection of Children and Supporting Families with Children". <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/936-19>.
- Kisarchuk Z. G., Omelchenko Y. M. and all (2015). Psychological assistance to children in crisis situations: methods and techniques: method. way. Kiev. [In Ukrainian].
- Lesanic, L.V. (2011). History of the development of patronage over children in Ukraine. Scientific Bulletin of Uzhgorod University: Series: Law. Uzhhorod. 15 (1), 177-179. [In Ukrainian].
- Patronage over the child. Official site of the Ministry of Social Policy of Ukraine. <https://www.msp.gov.ua/content/patronat-nad-ditinoju.html>
- Petrochko Zh., & Kiyanytsa Z. (2017). Social work with vulnerable families and children: a guide. in 2 hours. Modern landmarks and key technologies. Kyiv, (1), 256. [In Ukrainian].
- Petrochko, Zh. V. (2014). Theoretical foundations of patronage over children. Social pedagogy: theory and practice. 1, 83-90. [In Ukrainian].
- Petrochko, Zh. V. & Kiyanytsa, Z. P. (2017). Social work with vulnerable families and children. Kiev. [In Ukrainian].
- Petushkova, L. (2019). The content and structure of the program of training of foster carers. Theoretical and methodological problems of raising children and students. 23 (2), 58-70. [In Ukrainian].

The Cabinet of Ministers of Ukraine (2017). Some issues of foster care of child (Resolution 148).

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/148-2017-%D0%BF>

Training program for candidates for foster carers. Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine 341349 dated 19.08.2017 <https://www.msp.gov.ua/content/patronat-nad-ditinoyu.html>

Development of foster families. Official site of the Ministry of Social Policy of Ukraine. <https://www.msp.gov.ua/news/18285.html>

Sidorchuk, M. S. (2016). Family patronage service as an alternative to social and psychological rehabilitation centers and shelters. *Psychological and pedagogical sciences*. 1, 81-84. [In Ukrainian].

Family Code of Ukraine (2016) № 1692-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

Slozanska, G. I. (2018). Patronage service in the system of protection and support of families with children in the united territorial community. *Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 11: Social work. Social pedagogy*. Kyiv, 24, 214-222. [In Ukrainian].

Tashkinova, O. A., Bulygina Y. O. (2018). Introduction of patronage as a form of family placement of children in Ukraine. *Bulletin of Priazovsky State Technical University. Mariupol*, 1, 129-132. [In Ukrainian].

Fushtei, L. (2015). History of patronage relations in Ukraine. *Educational space of Ukraine*. 6, 18-26. [In Ukrainian].